

Poniższe artykuły pochodzą z publikacji:

Schola - Be a Volunteer, Succeed at School

Editors

Mojca Kovačič, Marjeta Pisk, Dan Podjed (ZRC SAZU)

Autors

Benjamin Arino, Marco Bartolucci, Federico Batini, Agnieszka Borek, Bénédicte Halba,
Mojca Kovačič, Sofie Peetroons, Dan Podjed, Laura Rabiej, Fernando Rosa, Alberto Santoro,
Rachel Savoie, Wouter Smets

This eBook accompanies the Schola project

This project has been carried out with the financial support of the European Commission
under the ERASMUS+ programme

Erasmus + Project n° 2016-1-FR01-KA201-023866

Copy editing

K&J Translations

Design and layout

Ristanc Design

© 2018, ZRC SAZU (Slovenia), IRIV Conseil (France), Collège Blaise Pascal (France), Karel de Grote University College (Belgium), University of Perugia (Italy), Jagiellonian University in Krakow (Poland), ZRC Publishing House (Slovenia)

Issued and published by

Research Center of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (ZRC SAZU),
Institute of Slovenian Ethnology, Institute of Ethnomusicology, ZRC Publishing House,
Novi trg 2, Ljubljana, Slovenia

Represented by

Oto Luthar, Ingrid Slavec Gradišnik, Drago Kunej

ZRC Publishing House Editor-in-chief

Aleš Pogačnik

First e-edition

Ljubljana 2018

All rights reserved. Parts of this publication may be reproduced, stored or transmitted in any form under strict conditions of quotation of sources,
publisher or authors.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Wprowadzenie

Mojca Kovačič, Dan Podjed

W niniejszej książce przedstawiamy wyniki dwuletniego projektu Schola: *Be a Volunteer, Succeed at School* (Schola: Zostań wolontariuszem, odnieś sukcesy w szkole). Projekt został zrealizowany przez partnerów w pięciu państwach członkowskich Unii Europejskiej przy wsparciu finansowym unijnego programu Erasmus+. Projekt skierowany do młodzieży i mentorów miał na celu pomoc w zrozumieniu znaczenia kształcenia pozaformalnego i nieformalnego wspieranego wolontariatem dla zapobiegania zjawisku przedwczesnego kończenia nauki szkolnej. W ten sposób zespół projektowy zwrócił szczególną uwagę na uznanie kluczowych kompetencji, które młodzi ludzie nabywają w ramach wolontariatu. Wstępnym celem projektu było przetestowanie pomysłów i koncepcji na poziomie lokalnym w celu weryfikacji, które podejścia są najbardziej odpowiednie w kontekście danego kraju, ram społeczno-kulturowych, a nawet na szczeblu mikro – szkół i innych instytucji zaangażowanych w projekt. Ich przedstawiciele udzielali nam ciągłych informacji zwrotnych i dzielili się swoimi opiniami na temat procesu pracy, który służył do (współ)tworzenia narzędzi i metod na potrzeby naszego projektu. W ten sposób rezultaty projektu nie były opracowywane wyłącznie *dla* jego uczestników, ale również *wspólnie* z nimi. Na podstawie współpracy z mentorami i w oparciu o międzynarodową współpracę partnerów projektu opracowano specjalne wytyczne, które mają pomóc zarówno nauczycielom w szkołach, jak i pedagogom poza szkołami w odkrywaniu, rejestrowaniu i ocenianiu kompetencji nabywanych przez młodych ludzi w ramach wolontariatu. W rezultacie ich doświadczenia mogą być oceniane i następuje budowa swoistego pomostu pomiędzy kształceniem formalnym i nieformalnym w systemie szkolnictwa. Szczegółowe informacje na temat etapów pracy nad projektem znajdują się na witrynie internetowej projektu pod adresem www.schola-erasmus.eu. Jednak dzięki tej publikacji elektronicznej chcieliśmy dotrzeć do szerszego grona odbiorców: od młodzieży, nauczycieli i mentorów, aż po decydentów politycznych na szczeblu krajowym i europejskim. Dzięki tej publikacji pragniemy wprowadzić nowe metody, które zostały dokładnie przetestowane w ramach projektu do istniejących systemów kształcenia. Książka składa się z artykułów wszystkich partnerów uczestniczących w projekcie. Benjamin Arino, dyrektor Collège Blaise Pascal, który był również kierownikiem konsorcjum projektowego, przedstawia wstęp oparty na jego pozytywnych doświadczeniach związanych z realizacją projektu w jego szkole. Po jego rozdziale następuje artykuł teoretyczny Wouter Smetsa, belgijskiego badacza zajmującego się kształceniem, który przedstawia kluczowe kwestie dotyczące zrozumienia roli kształcenia formalnego w zapobieganiu przedwczesnemu kończeniu nauki. Te kluczowe kwestie obejmują na przykład reakcje nauczycieli na różnorodność w klasie i stosowanie zindywidualizowanych strategii uczenia się, takich jak zróżnicowane polecenia i edukacja uwzględniająca aspekty kulturowe. Połączenie takich strategii z oceną kompetencji nabytych poza formalnym systemem kształcenia może prowadzić do opracowania skutecznej ścieżki edukacyjnej, która ma potencjał tworzenia równości w edukacji w ramach formalnego systemu kształcenia. Kolejny teoretyczny artykuł autorstwa Bénédicte Halby i Marco Bertolucciego podkreśla znaczenie wolontariatu wykraczającego poza ramy pokoleniowe projektu Schola. Artykuł pokazuje, że pedagogiczne podejścia i metody opracowane przez zespół projektowy mogą być użyteczne w ocenie kompetencji osób starszych. Ich stwierdzenia zostały poparte badaniami, które oceniają psychologiczny i kognitywny wymiar wolontariatu. Kolejne rozdziały książki stanowią artykuły autorów pochodzących z poszczególnych krajów uczestniczących w projekcie – Belgii, Francji, Włoch, Polski i Słowenii. Poprzez zaprezentowane metody i wyniki realizacji podejścia Schola, artykuły te oferują szerszy przegląd organizacji kontekstu edukacyjnego i wolontariatu w każdym kraju. W swoich artykułach partnerzy przedstawiają również przeszkody, korzyści i wyzwania, z którymi musieli się

zmierzyć w swojej pracy. Teksty te są również źródłem bezpośrednich informacji zwrotnych i opinii uczestników projektu – nauczycieli, mentorów oraz uczniów, którzy zostali „przyłapani na gorącym uczynku”, w trakcie wykonywanych działań, dając tym samym ciekawy obraz sytuacji „z drugiej strony” – z perspektywy osób zainteresowanych projektem i osób zaangażowanych w cały proces. W oparciu o prace przeprowadzone w pięciu państwach członkowskich, a dokładniej rzecz ujmując w pięciu konkretnych lokalizacjach, udało nam się stworzyć wspólną europejską strategię edukacyjną i społeczną. Mamy nadzieję, że pomoże ona osobom zajmującym się tą dziedziną, potrzebującym dodatkowej pomocy teoretycznej lub praktycznej w swojej pracy. E-book został również przygotowany dla osób zainteresowanych włączeniem alternatywnych metod pedagogicznych do istniejących systemów szkolnych. Wyniki projektu Schola pokazują, jak różne są systemy kształcenia w różnych państwach członkowskich Unii Europejskiej, a przede wszystkim, że integracja nowych podejść pedagogicznych z istniejącymi systemami wymaga wysiłku, który przynosi bardzo pozytywne rezultaty. Na zakończenie zespół projektowy pragnie wyrazić serdecznie podziękowania dla mentorów, pedagogów, nauczycieli i uczniów, którzy wspierali wysiłki zespołu projektu Schola na rzecz stworzenia skutecznego narzędzia edukacyjnego dla współczesnych i przyszłych społeczeństw w UE i poza jej granicami.

Schola: Zbliżając się do ducha braterstwa

Benjamin Arino

Projekt Schola opierał się na ambitnym założeniu, że odnoszenie sukcesów w szkole wiąże się z mobilizacją określonych kompetencji, które nie są systematycznie identyfikowane, uznawane i wykorzystywane w szkołach. Projekt ten został sfinansowany w ramach unijnego programu Erasmus+. W ciągu dwóch lat powstał multidyscyplinarny zespół złożony z badaczy, nauczycieli i dyrektora z pięciu krajów – Francji, Belgii, Włoch, Słowenii i Polski.

Wolontariat jest formą pracy i zaangażowania na rzecz społeczeństwa i opiera się na wolności każdego człowieka do uczestnictwa w różnych projektach, które przynoszą korzyści społeczne innym. Wolontariat wymaga jednak rozwoju i mobilizacji kluczowych kompetencji związanych z nauką nieformalną. W rezultacie praca wolontariacka przyczynia się do stawania się odpowiedzialnym obywatelem, dostarcza materiału do refleksji w przypadku dokonywania wyborów edukacyjnych i zawodowych, a także wspiera edukację artystyczną i kulturalną. Zaangażowanie uczniów w szkole i poza nią pozwala im uczyć się i rozwijać nowe kompetencje, które pomogą im odnieść sukces w szkole.

W jaki sposób można określić te kompetencje? W jaki sposób nauczyciele mogą powiązać kompetencje mobilizowane poprzez naukę nieformalną z kompetencjami rozwijanymi poprzez formalną edukację?

Narzędzia opracowane w ciągu dwóch lat przez europejski zespół projektu Schola zostały stworzone, aby pomóc nam udzielić odpowiedzi na te pytania. Narzędzia te, które zostały opracowane dzięki współpracy, mają być wykorzystywane przez wszelkiego rodzaju pedagogów – pracowników społecznych, nauczycieli, osób szkolących nauczycieli... Dzięki wkładowi włoskich, belgijskich, słoweńskich, polskich i francuskich zespołów czytelnik będzie w stanie odnaleźć w tej publikacji wszystkie elementy potrzebne do zrozumienia sytuacji każdego kraju oraz zidentyfikowania i potwierdzenia rozwiniętych kompetencji.

W dłuższej perspektywie czasowej uczniowie samodzielnie uświadamiają sobie swoje umiejętności, kompetencje i wiedzę i dzięki temu będą w stanie wykorzystać je ponownie w ramach bardziej sformalizowanych procesów uczenia się. W ten sposób, dzięki rozwojowi kompetencji poprzez projekty pozaszkolne, a w szczególności wolontariat, mamy nadzieję walczyć ze zjawiskiem przedwczesnego kończenia nauki szkolnej lub, mówiąc bardziej pozytywnie, zwiększyć wytrwałość w nauce, co jest kluczowym czynnikiem sukcesu projektu.

Z tego powodu mamy nadzieję, że narzędzia te przyczynią się do poprawy warunków pracy nauczycieli i uczniów, co z kolei może zaowocować rozwojem społeczeństwa opartego na otwartości na innych, altruizmie, różnorodności i równych szansach – pomagając nam tym samym zbliżyć się do ducha braterstwa.

Łączenie edukacji formalnej, pozaformalnej i nieformalnej w celu rozwiązania problemu przedwczesnego kończenia nauki szkolnej

Wouter Smets

WPROWADZENIE

Walka z przedwczesnym kończeniem nauki (Early School Leaving, ESL) jest wspólnym wyzwaniem dla wszystkich osób zawodowo zajmujących się sprawiedliwymi systemami edukacji. W celu dostosowania ścieżek edukacyjnych do potrzeb uczniów zalecano różne podejścia, których celem jest na ogół dostosowanie procesów instruktazowych nauczycieli w klasach, jednak nie są one wystarczające – wskaźniki przedwczesnego kończenia nauki utrzymują się na wysokim poziomie w wielu państwach członkowskich Unii Europejskiej. W celu łączenia edukacji formalnej odbywającej się w szkole oraz nauki pozaformalnej można angażować profesjonalistów spoza szkoły. Walidacja kompetencji nabytych w drodze nauki pozaformalnej mogłaby sprzyjać edukacji uczniów zagrożonych niepowodzeniami szkolnymi. Niniejszy e-book stanowi sprawozdanie dotyczące projektu Schola, którego celem jest rozwiązanie problemu przedwczesnego kończenia nauki poprzez wypełnienie luk między kształceniem formalnym, pozaformalnym i nieformalnym. Nauczyciele zostali przeszkoleni w zakresie rozpoznawania i walidacji kompetencji rozwijanych przez uczniów poza szkołą. Szczególny nacisk położono na kompetencje, które uczniowie rozwinęli dzięki wolontariatowi. Rozdział ten stanowi teoretyczne spojrzenie na uzasadnienie takiego podejścia.

ROLA SYSTEMÓW EDUKACYJNYCH W ZAPOBIEGANIU PRZEDWCZESNEMU KOŃCZENIU NAUKI

Wyzwanie jakim jest organizowanie powszechnego kształcenia staje się coraz trudniejsze na obszarach miejskich w całej Europie. Pomimo faktu, że zjawisko przedwczesnego kończenia nauki stanowi od ponad dziesięciu lat priorytet Komisji Europejskiej, liczba uczniów przedwcześnie kończących naukę przed uzyskaniem odpowiedniej wiedzy i przygotowania do wejścia na rynek pracy jest nadal wysoka. Odsetek osób przedwcześnie kończących naukę i przygotowanie do pracy zawodowej w Unii Europejskiej nie powinien przekraczać 10% do 2020 roku, jednak rzeczywistość w wielu europejskich państwach członkowskich w dużym stopniu odbiega od tych założeń (Eurostat 2017). Bez oficjalnego poświadczenia zdobytych kompetencji i wiedzy w formie dyplomów uczniowie ci napotykają na wiele trudności w trakcie swojej kariery zawodowej. Problem przedwczesnego kończenia nauki pozostaje zatem problemem dla osób odpowiedzialnych za wyznaczanie kierunków polityki edukacyjnej w całej Europie. Od ponad dekady w agendzie polityki edukacyjnej dominują ambicje zapewnienia wszystkim równego dostępu do edukacji, a w szczególności zorganizowania systemów szkolnych w taki sposób, aby zapewniać zdobycie kwalifikacji jak największej liczbie uczniów. Systemy edukacyjne w wielu krajach europejskich charakteryzują się wysokim wskaźnikiem przedwczesnego kończenia nauki (Schleicher 2011, Schleicher 2013). Dotychczas określono wiele różnorodnych powodów, którym przypisuje się odpowiedzialność za ten stan. Przez długi czas czynniki psychologiczne wśród uczniów były postrzegane jako główny powód przedwczesnego zakończenia nauki szkolnej przez uczniów (Marks, McMillan 2001). W agendzie europejskiej odnotowano na przykład trudności w uczeniu się, czynniki społeczne lub brak motywacji (Komisja Europejska, 2011). Obecnie coraz częściej zwraca się uwagę na to, że programy nauczania również przyczyniają się do przedwczesnego kończenia nauki (McGarr, 2010). Systemy edukacyjne mają w konsekwencji zapobiegać temu zjawisku i na nie reagować. Sugestie dotyczące podejść mogą być zlokalizowane zarówno na poziomie mikro (strategie

w klasach, interakcje między nauczycielem a uczniem) na poziomie mezo (polityka szkolna i lokalna polityka edukacyjna), jak i na poziomie makro (polityka regionalna i krajowa). W projekcie tym koncentrujemy się na możliwościach, jakie może przynieść podejście mikro- i mezopoziomowe (Bronfenbrenner, 1977) w rozwiązywaniu problemu przedwczesnego kończenia nauki. Sugeruje się dostosowanie programów nauczania do indywidualnych potrzeb uczniów w celu zwalczania zjawiska przedwczesnego kończenia nauki (Schleicher, 2013). Indywidualne ścieżki edukacyjne są postrzegane przez Komisję Europejską jako jeden z głównych celów zapobiegania zjawisku przedwczesnego kończenia nauki, dlatego też szkoły stoją przed wyzwaniem dostosowania swoich programów nauczania.

ZINDYWIDUALIZOWANE NAUCZANIE: POTRZEBA PODEJMOWANIA DECYZJI W OPARCIU O DANE PRZEZ NAUCZYCIELI

W ciągu ostatniej dekady zaproponowano dwie główne strategie, które umożliwiają nauczycielom reagowanie na różnorodność w klasie, a w konsekwencji dostosowanie programu nauczania do potrzeb poszczególnych uczniów. Po pierwsze należy rozwinąć ideę zróżnicowanych poleceń. Po drugie należy szczegółowo omówić ideę edukacji uwzględniającej aspekty kulturowe (*culturally responsive teaching*). Praca autorstwa Tomlinson i in. (2003) przyciągnęła wiele uwagi dzięki sugestii jej autorów, aby nauczyciele stosowali zróżnicowane polecenia. Ideą takiego podejścia jest to, że nauczyciele powinni dostosowywać polecenia i sposób nauczania do potrzeb uczniów na podstawie ich poziomu gotowości, zainteresowań lub profilu kształcenia. W przypadku uczniów zagrożonych przedwczesnym zakończeniem nauki takie podejście mogłoby działać zapobiegawczo, ponieważ koncepcja zróżnicowanych poleceń polega na tym, że ocena formatywna ma na celu informowanie nauczycieli o tym, czego naprawdę potrzebuje dany uczeń lub grupa uczniów. Dlatego też te istotne informacje mogą być wykorzystane do dostosowania nauczania i poleceń do tego, czego uczeń naprawdę potrzebuje, aby odnieść sukces w szkole. Ta koncepcja etycznego kompasu nauczycieli (Tomlinson, 2010) ma zasadnicze znaczenie dla zrozumienia potencjału zróżnicowanych poleceń w zwalczaniu zjawiska przedwczesnego kończenia nauki. Nauczyciele w zróżnicowanej klasie mają wysokie oczekiwania wobec uczniów (Denessen, Douglas, 2015; Smets, 2017) i poświęcają czas na bieżącą ocenę ich uczenia się (Hall, 2006; Smets, 2017). Inną sugestią, która częściowo pokrywa się z postulatem stosowania zróżnicowanych poleceń, jest wdrożenie edukacji uwzględniającej aspekty kulturowe (Gay 2002). Podczas gdy idea zróżnicowanych poleceń skupia się na adaptacyjnym projektowaniu poleceń, edukacja uwzględniająca aspekty kulturowe jest w większym stopniu skoncentrowana na wrażliwości relacji między uczniami a nauczycielami. Koncepcja ta opiera się na tym, że nauczyciele powinni być świadomi wrażliwości kulturowej – zarówno własnej, jak i swoich uczniów. W konsekwencji podejście to jest zasadniczo dialogiczne (Alexander, 2015; Kumpulainen, Rajala, 2017). Opierając się na wrażliwości kulturowej uczniów, nauczyciele powinni dostosować swoje relacje dialogiczne wobec nich. Powinni oni również dostrzegać potencjał do rozwoju swoich uczniów i dostosowywać swoje podejście do potrzeb różnych grup uczniów lub poszczególnych jednostek (Miskovic, Curcic 2016; Savage i in. 2011).

Mimo że oba podejścia cieszyły się dużą popularnością, od tamtego czasu wyzwanie, jakim jest zapewnienie wszystkim uczniom równych szans edukacyjnych, staje się coraz większe. Kluczowym czynnikiem warunkującym zdolność nauczycieli do praktykowania obu wspomnianych rodzajów zindywidualizowanego podejścia edukacyjnego jest to, że muszą oni być w stanie identyfikować się ze swoimi uczniami. Metoda zróżnicowanych poleceń opiera się na ciągłym procesie oceny uczniów, który

wspiera proces decyzyjny nauczycieli dotyczący projektowania poleceń i procesu kształcenia (Smets, 2017). Edukacja uwzględniająca aspekty kulturowe opiera się na dogłębnej wiedzy nauczycieli na temat indywidualności swoich uczniów oraz na gotowości do inwestycji w relacje dialogiczne w celu bliższego zapoznania się z potrzebami edukacyjnymi uczniów (Erstad i in., 2016; Severiens i in., 2014). Cecha ta, która stanowi podstawę zarówno koncepcji zróżnicowanych poleceń, jak i edukacja uwzględniająca aspekty kulturowe stanowi decydujący czynnik ryzyka dla obu strategii. Bez odpowiednich informacji, na których możliwe będzie oparcie planu nauczania nauczyciela lub reakcji nauczyciela w klasie, wynik obu strategii może być szkodliwy dla uczniów. Często mówi się, że uczniowie wywodzący się z trudnych środowisk społeczno-kulturowych są narażeni na ryzyko stereotypizacji (James, 2012; Steel, Aronson, 1995; Villenas, Deyhle, 1999). Można stwierdzić także, że zindywidualizowane trajektorie edukacyjne mają duży potencjał w zakresie rozwiązywania problemu przedwczesnego kończenia nauki, jednak praktyka tego rodzaju pedagogiki jest niezwykle ambitna. Bez opartych na danych informacji o potrzebach edukacyjnych uczniów, strategii zróżnicowanych poleceń lub edukacji uwzględniającej aspekty kulturowe mogą potwierdzać stereotypy, zamiast odpowiednio reagować na potrzeby edukacyjne uczniów. W kolejnym rozdziale proponujemy sposób na połączenie edukacji pozaformalnej i formalnej, aby wypełnić tę lukę informacyjną.

ŁĄCZENIE KSZTAŁCENIA FORMALNEGO, NIEFORMALNEGO I POZAFORMALNEGO

Klasyczne systemy edukacyjne koncentrują się na kształceniu formalnym. Według definicji opracowanej przez UNESCO, „formalna nauka następuje w wyniku doświadczeń w instytucji edukacyjnej, z uporządkowanymi celami naukowymi, czasem nauki i wsparciem, prowadzącymi do uzyskania potwierdzenia zdobytych umiejętności. Formalna nauka jest celowa z punktu widzenia ucznia” (Jang, 2015: 9). Przedwczesne kończenie nauki polega przede wszystkim na zakończeniu nauki formalnej w systemie szkolnictwa przed uzyskaniem przez ucznia świadectwa kwalifikacji. Wśród osób zawodowo zajmujących się edukacją powszechnie jest jednak błędne przekonanie, że edukacja formalna jest jedynym źródłem nauki, które może prowadzić do uzyskania świadectwa. Od ponad dziesięciu lat polityka edukacyjna koncentruje się również na roli nauki pozaformalnej i jej zaletach dla uczniów zagrożonych niepowodzeniami szkolnymi.

UNESCO definiuje ją w następujący sposób: „Nauka pozaformalna nie jest oferowana przez instytucje edukacyjne lub szkoleniowe i zazwyczaj nie prowadzi do uzyskania świadectwa. Jest ona jednak uporządkowana (pod względem celów nauki, czasu nauki lub wsparcia w nauce). Nauka pozaformalna jest celowa z punktu widzenia ucznia” (Jang, 2015: 9). Nauka pozaformalna i nieformalna odbywa się w rezultacie nie tylko w szkole, gdyż może odbywać się również poza granicami klasycznych instytucji edukacyjnych. Tym sposobem może się również pojawiać w kontekście szeregu działań wolontariackich lub rekreacyjnych. Klasyczne zajęcia w ramach nauki pozaformalnej obejmują szkolenie trenerów sportowych i osób pracujących z młodzieżą, a także szkolenia przeznaczone dla wolontariuszy w dziedzinie kultury. Pomimo faktu, że znaczenie nauki pozaformalnej jest znane od wielu lat (Eraut, 2000), akademickie badania nad nauką pozaformalną młodzieży są w dalszym ciągu stosunkowo nową dziedziną. Decydenci polityczni w dziedzinie edukacji na całym świecie podkreślali jednak rolę ustawicznej nauki przez całe życie, w tym także nauki pozaformalnej, w celu wspierania równości w dostępie do edukacji dla wszystkich (Jang, 2015). Rola walidacji tego rodzaju uczenia się ma zasadnicze znaczenie dla rozwiązania problemów związanych z przedwczesnym kończeniem nauki. W UE walidacja nauki pozaformalnej i nieformalnej jest kluczowym elementem krajowych strategii ustawicznej nauki się przez całe życie opracowanych przez państwa członkowskie (Unia Europejska,

2012). Walidacja ta stosunkowo często koncentruje się na promowaniu dostępu do rynku pracy dla uczniów, którzy przedwcześnie zakończyli naukę. Oprócz takiej reaktywnej polityki opowiadamy się tu za proaktywnymi działaniami, których celem jest przeciwdziałanie i zapobieganie zjawisku przedwczesnego kończenia nauki. Niwelowanie różnic między kompetencjami nabytymi i potwierdzonymi w drodze nauki pozaformalnej i indywidualnymi ścieżkami kształcenia uczniów (zagrożonych) w ramach edukacji formalnej może sprzyjać osiągnięciu równości w edukacji. Walidacja działań w zakresie nauki pozaformalnej może również służyć aktywnemu wspieraniu sukcesów szkolnych uczniów zagrożonych zjawiskiem przedwczesnego kończenia nauki. Dzięki walidacji nauki pozaformalnej i wypełnieniu luki między działaniami pozaformalnymi, kariera uczniów w szkole może się rozwijać. Celem projektu Schola jest zbadanie warunków w celu budowy swoistego pomostu pomiędzy nauką pozaformalną odbywającą się poza szkołą a formalną nauką w szkole. W pierwszej kolejności opracowano narzędzie walidacji kompetencji nabytych w ramach działalności wolontariackiej. Następnie opracowano program wsparcia dla nauczycieli w celu wykorzystania tych potwierdzonych kompetencji w kontekście klasycznej edukacji formalnej.

PODSUMOWANIE

Wyzwanie, jakim jest opracowanie ścieżek edukacyjnych dostosowanych do zróżnicowanych grup uczniów, jest jednym z największych przedsięwzięć w zakresie praktyki edukacyjnej. Nauki pedagogiczne powinny wspierać tego rodzaju działania w celu zapewnienia wszystkim bardziej sprawiedliwego i równego dostępu do edukacji. Zarówno nauczyciele, jak i szkoły stoją przed wyzwaniem dostosowania ścieżek edukacyjnych do potrzeb uczniów w szczególności w odniesieniu do zjawiska przedwczesnego kończenia nauki. Walidacja kompetencji zdobywanych przez uczniów poza szkołą może zapewnić wszystkim pedagogom w szkole i poza nią możliwość praktycznego podejmowania decyzji w oparciu o dane, dotyczących dostosowania ścieżek edukacyjnych do indywidualnych potrzeb uczniów. W związku z tym łączenie kształcenia formalnego, pozaformalnego i nieformalnego może zatem przyczynić się do stopniowego zwiększenia równości szans w edukacji.

Wolontariat - łączenie pokoleń

Bénédicte Halba, Marco Bartolucci

WPROWADZENIE

Wolontariat nie jest już zjawiskiem marginalnym. Według danych grupy analitycznej ds. europejskich systemów wartości (*European Value Systems Study Group*) już w 1990 roku co czwarty Europejczyk angażował się w działalność wolontariacką (European 2015). Przeprowadzone w 1981 roku badanie objęło dwadzieścia dziewięć krajów, badanie w 1990 roku dotyczyło już czterdziestu. Głównym założeniem sieci było zbadanie czy Europejczycy podzielają wspólne wartości, aby zbadać ich wpływ na konstrukcję europejską. Odsetek ten nie uległ wielkim zmianom – w 2011 roku 92–94 miliony osób dorosłych w dwudziestu siedmiu państwach członkowskich Unii Europejskiej angażowało się w działalność wolontariacką. To z kolei oznacza, że około 22-23% Europejczyków w wieku powyżej piętnastu lat angażuje się w wolontariat (GHK 2009). Wolontariat dotyczy wszystkich dziedzin życia społecznego: sportu i rekreacji, zdrowia, usług socjalnych, kultury, środowiska, praw człowieka, konsumpcji... Projekt Schola skierowany jest do młodych ludzi w wieku 14-16 lat mieszkających na obszarach wrażliwych, którzy mogą być zagrożeni przedwczesnym kończeniem nauki. Sugerowany proces pedagogiczny - portfolio zajęć dla młodzieży połączone z mentoringiem dla specjalistów pracujących z młodzieżą – może zostać rozszerzony na szerszą grupę odbiorców. Byłby to niezwykle wymagający sposób na wypełnienie luki pokoleniowej, ponieważ osoby starsze musiałyby wykorzystać swoje dotychczasowe życie zawodowe (podejście *ex-post*), podczas gdy młodzież budowałaby w tym samym czasie swoją przyszłość zawodową (podejście *ex-ante*). Perspektywa międzypokoleniowa wydaje się odpowiednia w podejściu opartym na ustawicznym uczeniu się przez całe życie, ponieważ wolontariat jest miejscem nabywania kompetencji (dla młodzieży) i organizowania możliwości przekazywania kompetencji (dla osób starszych). W podejściu psychologicznym i kognitywnym, liczne badania wykazały możliwe pozytywne skutki dla osób podejmujących działalność wolontariacką niezależnie od wieku, a także zwiększenie odporności i elastyczności dzięki upodmiotowieniu.

WOLONTARIAT MŁODZIEŻOWY I SENIORSKI

Wolontariat młodzieży: Młodzi wolontariusze nie są najliczniejszą grupą wśród populacji wolontariuszy, ponieważ zazwyczaj bardziej zaangażowani są Europejczycy w wieku od 35 do 55 lat. Niemniej jednak coraz więcej młodych ludzi angażuje się w działalność wolontariacką lub przynajmniej interesuje się wolontariatem, nawet jeśli czasami wiąże się to z problemami wizerunkowymi wśród młodego pokolenia (Gaskin 1998). Ponieważ w Europie średnie poziomy wykształcenia rosną, liczba osób chętnych do uczestnictwa w wolontariacie również powinna wzrosnąć – wydaje się, że wyższe szczeble wykształcenia są skorelowane z wyższymi wskaźnikami uczestnictwa w organizacjach wolontariackich. (Mestheneos 1998). Więcej niż co czwarty student widzi działalność wolontariacką jako część swojego przyszłego życia (Friis Molin 2001). W 2011 roku odsetek ten uległ niewielkiej zmianie, natomiast w przypadku uwzględnienia wolontariuszy „nieformalnych” – młodych ludzi, którzy angażują się w działalność wolontariacką poza stowarzyszeniami – można powiedzieć, że liczba wolontariuszy wzrosła.

Jeśli wolontariat nadal pozostaje działalnością elitarną, może być dla wszystkich młodych ludzi podstawowym krokiem w kierunku przygotowania ich przyszłego życia społecznego i zawodowego. Dla młodzieży, która nie kontynuowała nauki wolontariat jest trudniejszy lub w dalszym ciągu wiąże się z problemami wizerunkowymi. Niemniej jednak uczestnictwo w wolontariacie może pomóc zdecydować o ich przyszłości, ponieważ dzięki niemu mogą poczuć się użyteczni dla ogólnej

społeczności, a także spotykać ludzi, których nie mieliby szansy spotkać w życiu rodzinnym czy społecznym. Wolontariat musi stwarzać możliwości podejmowania stymulującej pracy, rozwijania umiejętności, poznawania różnych ścieżek karier zawodowych i zdobywania doświadczenia zawodowego. Pomimo tego, że zjawisko motywacji instrumentalnej nie jest niczym nowym, wydaje się ono szybko wzrastać wśród młodych ludzi (Gaskin, 1998). W czasach, gdy studia są dłuższe, a wejście na rynek pracy staje się coraz trudniejsze w związku z wyższą stopą bezrobocia wśród ludzi młodych), poprzez angażowanie się w dobrowolne eksperymenty młodzi ludzie wzbogacają swoją wiedzę, uzupełniając tym samym swoje wcześniejsze wykształcenie lub wychowanie. Czasami dobrowolne zaangażowanie w działalność wolontariacką może być pierwszym krokiem w karierze zawodowej. Może to być również sposób na sprawdzenie, czy dany sektor działalności jest dla nich odpowiedni, a także ponowne podjęcie nauki lub innych szkoleń – szczególnie dla młodych ludzi, którzy nie uczą się, nie pracują i nie przygotowują się do zawodu (NEET).

Jeśli chodzi o wolontariat młodzieży, od 1996 roku Komisja Europejska prowadzi bardzo pozytywne działania w ramach wolontariatu europejskiego na rzecz młodzieży. W kilku krajach opracowano nowe formy „wolontariatu bliskiego”: w Wielkiej Brytanii ponad 3000 wolontariuszy w wieku 16-35 lat pracujących w pełnym wymiarze godzin prowadzi wolontariat na rzecz osób wymagających pomocy w projektach społecznych, środowiskowych i kulturalnych. W Stanach Zjednoczonych uczenie się przez pomaganie jest sposobem zapewnienia młodym ludziom możliwości i korzyści płynących z wolontariatu w określonych obszarach związanych z analfabetyzmem i środowiskiem. We Francji po zakończeniu służby wojskowej (2002) młodym ludziom zaoferowano kilka możliwości, natomiast do młodzieży w wieku 16-25 lat biorącej udział w wolontariacie obywatelskim, zaproponowano różne misje (Service 2018).

Zaprojektowano wiele narzędzi i strategii, aby ocenić to doświadczenie, a zwłaszcza wyrazić je poprzez kompetencje. W ramach pionierskiego europejskiego projektu VAEB (Ocena Doświadczenia Wolontariuszy), który był realizowany w 7 państwach członkowskich UE w latach 2003-2006, opracowano portfolio kompetencji wolontariackich. Rezultaty tego projektu stanowiły punkt odniesienia dla wielu innych narzędzi i strategii, zarówno we Francji (np. *Passeport bénévolé, France bénévolat 2007*), jak i w innych państwach, takich jak Holandia czy Belgia. Na tej podstawie w Europejskim Roku Wolontariatu ustanowionym w 2011 roku, w komunikacie opublikowanym przez Komisję Europejską stwierdzono, że „Uznanie kompetencji i umiejętności uzyskanych w ramach wolontariatu jako doświadczeń z uczenia się pozaformalnego ma zasadnicze znaczenie jako czynnik motywujący wolontariuszy i stanowiący pomost pomiędzy wolontariatem i edukacją” (Komisja Europejska, 2011). Następnie opracowano inne narzędzia i strategie pedagogiczne uaktualniające pionierskie portfolio programu VAEB, takie jak szkolenie przeznaczone dla młodzieży w wieku 16-35 lat w ramach projektu JuCiVol Erasmus+ (2016-2018), który koncentruje się na dwóch konkretnych kompetencjach kluczowych: kompetencjach społecznych i obywatelskich (KC6) oraz inicjatywie i przedsiębiorczości (KC7). Pomost między wolontariatem a podejściem opartym na kompetencjach został wzmocniony i wykorzystany jako alternatywny sposób nauki dla młodych ludzi borykających się z trudnościami w szkole.

Wolontariat seniorów: Zmiany demograficzne wśród grupy wolontariuszy, następujące podobnie jak w społeczeństwach europejskich ogółem, nie są postrzegane jako wyzwanie, lecz jako zagrożenie. Organizacje wolontariackie, badacze i media próbowały zmienić perspektywę, aby zaprezentować bardziej dynamiczne podejście do udziału wszystkich grup wiekowych w działaniach wolontariackich. Aspekt międzypokoleniowy stał się głównym przedmiotem troski. W ciągu ostatnich trzydziestu lat pojawiła się nowa kwestia dotycząca wolontariatu seniorów, w związku z tym, że coraz większa liczba seniorów kończy zarobkową pracę zawodową w dobrym zdrowiu i z chęcią do dalszej aktywności.

Możliwość przejścia na wcześniejszą emeryturę w połączeniu z wysoką stopą bezrobocia wśród osób starszych prowadzi do sytuacji, w której wiele osób opuszcza sektor zatrudnienia wkrótce po ukończeniu 50. roku życia przechodząc na wcześniejszą emeryturę, bądź – w przypadku kobiet powracających na rynek pracy lub bezrobotnych osób starszych – rezygnując z pomysłu powrotu do pracy zawodowej, ponieważ zdają sobie sprawę, że szanse na to są bardzo nikłe. Osoby te nazywane są seniorami, ponieważ nie mamy żadnego innego stosownego określenia dla osób, które nie mogą znaleźć zatrudnienia, ale są one zdecydowanie zbyt młode, aby naprawdę nazywać je seniorami. Grupę tę czeka trwający średnio od 15 do 20 lat etap życia w dobrym zdrowiu i wysoki potencjał do aktywności. Wiele osób przechodzących na wcześniejszą emeryturę żyje w dobrych warunkach ekonomicznych i z tego względu prawdopodobieństwo, że będą oni szukać pracy zarobkowej w czasie emerytury jest nikłe.

Systemy zabezpieczenia społecznego w wielu państwach europejskich nadal opierają się na tak zwanej umowie międzypokoleniowej. Nie istnieje żaden kapitał, który mógłby pokryć emerytury emerytów oparte na wpłaconych przez nich składkach – zamiast tego, składki młodszych pokoleń są wykorzystywane w celu opłacania emerytur seniorów. Ze względu na zmiany w strukturze wiekowej ludności i wzrost oczekiwanej długości życia, coraz mniejsza liczba młodych ludzi musi pokrywać składki na emerytury osób starszych. Tym sposobem coraz częściej problemy systemów zabezpieczenia społecznego są postrzegane w kategoriach „obciążenia wiekiem” społeczeństwa.

Aby zapobiec konfliktom międzypokoleniowym i poprawić stosunki społeczne między osobami starszymi i młodzieżą, dobrym pomysłem wydaje się pokazanie, że starsze pokolenie może nadal mieć znaczący wkład w dobrobyt publiczny, na przykład poprzez wolontariat. Innym powodem promowania wolontariatu seniorów jest ogromna ilość niewykorzystanych zasobów. Odsetek osób z wyższym wykształceniem i umiejętnościami zawodowymi przechodzących na wcześniejszą emeryturę rośnie z roku na rok w wyniku rozwoju szkolnictwa wyższego, który rozpoczął się w latach 60. Z tego powodu coraz więcej osób przechodzących na wcześniejszą emeryturę ma nie tylko czas, ale także umiejętności i wiedzę, które mogą być przydatne w wolontariacie. Co więcej, z racji tego, że wielu pracowników przechodzących na wcześniejszą emeryturę nie odeszło z pracy z własnej woli i byli do tego w mniejszym lub większym stopniu zmuszeni przez pracodawców, a także przez młodszych współpracowników, są oni zainteresowani kontynuowaniem swojej dotychczasowej pracy w podobny sposób lub poprzez wykorzystanie swoich umiejętności do celów zupełnie innych niż te, do których używali ich wcześniej. Kontakt z młodszym pokoleniem jest głównym powodem, dla którego seniorzy angażują się w działania wolontariackie.

Z drugiej strony można zauważyć, że w większości kontekstów, w których wszystkie grupy wiekowe są adresowane lub reprezentowane, seniorzy są marginalizowani. Kwestie związane z zatrudnieniem i szkoleniem zawodowym zazwyczaj odgrywają dużą rolę, ale nie są już przedmiotem zainteresowania seniorów. Niektórzy seniorzy wolą pracować w kontekście, w którym reprezentowane są wszystkie grupy wiekowe, jednakże coraz częściej można zaobserwować, że wolontariusze-seniorzy tworzą własne inicjatywy i wybierają własne procedury i obszary pracy w zależności od sytuacji życiowej i wymagań, które ich łączą.

Czas jest ważnym czynnikiem we wszystkich świadczeniach socjalnych, w których następuje bezpośredni kontakt z odbiorcami – czas na zajęcie się indywidualnymi przypadkami, a także czas na komunikację osobistą wykraczającą poza opiekę i świadczenie pomocy. Ponieważ czas pracy płatnych pracowników jest krótki i kosztowny, starsi wolontariusze mogą zostać zaproszeni do udziału w tym procesie. Starsi wolontariusze mogliby służyć inicjatywom wolontariackim i stowarzyszeniom wiedzą fachową zdobytą w ramach swojego dotychczasowego zatrudnienia. Doświadczeni wolontariusze-seniorzy o bardzo specyficznych profilach zawodowych, między innymi prawnicy, kontrolerzy, eksperci

komputerowi lub public relations mogą stanowić pomoc dla różnorodnych inicjatyw, które nie mogłyby w inny sposób wykorzystać tych możliwości, gdyż pozyskanie ich na wolnym rynku wiąże się ze zbyt wysokimi kosztami (Halba, Strümpel, Schumacher 2001).

PSYCHOLOGICZNE I KOGNITYWNE KORZYŚCI PŁYNĄCE Z WOLONTARIATU – OD MŁODZIEŻY DO SENIORÓW

Istnieje wiele badań podkreślających możliwe efekty i korzyści w wymiarze psychologicznym i kognitywnym dla ludzi angażujących się w działalność wolontariacką. Analizując korzyści płynące z wolontariatu według różnych grup wiekowych, możemy mniej więcej określić różne, ale często powiązane ze sobą wymiary, które podlegają wzmocnieniu w zależności od tego, czy dana osoba należy do grupy wiekowej obejmującej okres dojrzewania, młodość, dorosłość lub trzeci wiek. Uczestnictwo w działalności wolontariackiej w okresie dojrzewania, w wieku od 12 do 18 lat, związany jest z najniższym odsetkiem zachowań niezgodnych z prawem, aresztowań i wyroków skazujących w dorosłym życiu. Badanie retrospektywne wykazało spadek zachowań niezgodnych z prawem o 11%, mniejszą o 31% liczbę aresztowań i 39% mniej wyroków skazujących wśród osób, które prowadziły działalność wolontariacką, w porównaniu z innymi osobami w wieku 18-28 lat, które nie prowadziły takiej działalności.

W przedziale wiekowym 24-34 lata odsetek zachowań niezgodnych z prawem jest niższy o 28%, jednocześnie liczba osób aresztowanych spada o 53%, natomiast odsetek wyroków skazujących spada o 36% (Ranapurwala i in. 2016). Przeprowadzono także badania jakościowe z udziałem czterech osób, które przeżyły trzęsienie ziemi w Haiti w 2010 roku i które spełniały ściśle określone wymagania: byli obywatelami Haiti w wieku co najmniej 18 lat, którzy przeżyli trzęsienie ziemi, zostali przeszkoleni w ramach programu zespołu wsparcia w sektorze opieki zdrowotnej (Health Support Team, HST) i byli wolontariuszami przez okres co najmniej sześciu miesięcy. Program HST został stworzony w celu przeszkolenia lokalnych wolontariuszy, którzy mogli dzięki niemu zapewnić wsparcie społeczeństwu. Badanie objęło czterech młodych ludzi w wieku od 28 do 37 lat, z których troje studiowało na uniwersytetach w czasie trzęsienia ziemi.

Pomimo faktu, że badanie zostało przeprowadzone na bardzo konkretnej i ograniczonej próbie obejmującej osoby, które przeżyły trzęsienie ziemi, analiza wywiadów z wolontariuszami podkreśla, że doświadczenie wolontariatu nawet w takich okolicznościach wiąże się z poprawą odporności i radzenia sobie z problemami. Wywiady nie mierzą poczucia własnej skuteczności, niemniej jednak zdolność do znajdowania nowych celów w życiu i nadzieja na to, że staną się współuczestnikami zmian i będą w stanie pomóc innym są pojęciami ściśle związanymi z wymiarem poczucia własnej skuteczności (Carlile i in. 2014).

Możemy zatem zacząć definiować główne skutki dla pierwszej spośród trzech uwzględnionych grup wiekowych. W okresie dojrzewania i młodej dorosłości, według literatury, osoby te zdają się osiągać korzyści nie tylko w zakresie nauki i zdobywania kompetencji, ale także w odniesieniu do podstawowych wymiarów psychologicznych budowania własnej osobowości i odporności w rozumieniu zdolności do radzenia sobie z przeszkodami i wyzwaniem życia, poczucia własnej skuteczności, a także radzenia sobie ze złożonymi problemami (Batini Bartolucci, recenzowana). Dzięki wczesnemu startowi korzyści te zwiększają się przez całe życie, począwszy od najwcześniejszych lat.

Na przykład w ramach badania, w którym przeanalizowano dane dostarczone przez 288 różnych organizacji wolontariackich, próbowano ustalić w jaki sposób umiędzynarodowienie wpływa na niektóre z podstawowych umiejętności wolontariuszy. Głównym celem badania było zrozumienie, w

jaki sposób czas trwania wolontariatu, umiejętności wolontariuszy i wielkość grupy wpływają na umiejętności organizacyjne, rozwój relacji i pracę fizyczną. W odniesieniu do poziomu kompetencji, wykwalifikowani wolontariusze, niezależnie od czasu poświęconego na działalność wolontariacką, są bardziej skuteczni pod względem zdolności organizacyjnych i mają większą motywację. Wolontariusze niewykwalifikowani mają bardziej podstawowe umiejętności, które są jednak również potrzebne w celu wykonywania zadań wymaganych przez stowarzyszenie. Bardziej doświadczeni wolontariusze są bardziej efektywni w budowaniu relacji. (Lough i Tiessen 2018).

W dorosłym życiu korzyści płynące z różnych wymiarów trwają nadal, czego wynikiem jest poprawa ogólnego samopoczucia psychicznego i fizycznego. W ramach badania przeprowadzono rozmowy z 2 990 mieszkańcami stanu Wiktorja w Australii w celu przeanalizowania możliwych pozytywnych związków między wolontariatem a dobrym samopoczuciem. Grupy wolontariuszy i osób nieuczestniczących w wolontariacie rozróżniono przy pomocy pytania bezpośredniego, które badało ten aspekt w ramach rozmowy. Wśród badanej populacji, 43,5 % stanowili wolontariusze, a pozostałe 56,5 % osoby niebędące wolontariuszami. Wyniki uzyskane z analizy danych potwierdziły wstępne założenia badań. Wolontariusze czują się lepiej, mają lepsze ogólne poczucie własnej skuteczności, większe poczucie więzi społecznych i lepszą samoocenę w porównaniu z grupą osób niebędących wolontariuszami, a zatem ogólne poczucie własnej skuteczności, więzi społecznych i poczucie własnej wartości można uznać za główne czynniki w relacjach między wolontariatem a dobrym samopoczuciem (Brown i in. 2012). Porównując poziom dobrego samopoczucia psychicznego osób dorosłych zaangażowanych w wolontariat z osobami dorosłymi, które nigdy nie uczestniczyły w podobnych działaniach można dostrzec istotną różnicę – pierwsza grupa osiąga najwyższy poziom dobrego samopoczucia. Osoby, które regularnie angażują się w wolontariat cieszą się lepszym samopoczuciem psychicznym, zwłaszcza po ukończeniu 40. roku życia – korzyści te trwają nawet do najpóźniejszych lat życia (Tabassum 2016). Wolontariat na rzecz innych osób, świadczenie pomocy osobom potrzebującym podyktowane altruizmem lub względami humanitarnymi przyczynia się do rozwoju autentycznych i prawdziwych relacji oraz sprzyja integracji społecznej. Ten rodzaj wolontariatu jest w większym stopniu związany z dobroczynnymi skutkami niż działalnością wolontariacką skoncentrowaną na sobie, mającą na celu badanie własnych korzyści i poprawę relacji z innymi ludźmi. Oba rodzaje działalności wolontariackiej są związane z istotnymi korzyściami dla zdrowia, jednak różnią się one pod względem zakresów.

Dokładniej rzecz ujmując, zaobserwowano poprawę zdrowia psychicznego o 8,54 % w pierwszym przypadku i o 6,50 % w przypadku drugiego rodzaju wolontariatu. W przypadku wolontariatu na rzecz innych osób zaobserwowano poprawę zdrowia fizycznego o 9,08%, natomiast w przypadku wolontariatu zorientowanego na siebie poprawa wyniosła 7,14%, podczas gdy odsetek zadowolonych z życia wyniósł odpowiednio 7,35% i 3,66%, natomiast wskaźnik dobrobytu społecznego wzrósł odpowiednio o 11,11% i 5,44%. W pierwszym przypadku zaobserwowano też zmniejszenie objawów depresyjnych o 4,30%. Większy udział w działalności wolontariackiej, nawet w różnych zadaniach jednocześnie, jest korzystny dla zdrowia uczestników. Wolontariat zorientowany na inne osoby charakteryzuje się trwalszymi relacjami interpersonalnymi i bardziej stabilną siecią wsparcia (Yeung i in. 2017). W badaniu przeprowadzonym w Japonii grupa badanych składająca się z 422 kobiet w wieku wynoszącym średnio 54,2 lat wypełniła samodzielnie ankietę dotyczącą zadowolenia i ogólnego samopoczucia. Analiza wyników wskazuje, że wśród badanych można zaobserwować wysoki poziom zadowolenia z życia – 38,4% respondentów wskazuje na wysoki poziom zadowolenia, podczas gdy 23% twierdzi, że odczuwa wysoki poziom zadowolenia z życia. Wspomniane podgrupy prowadziły więcej działań wolontariackich od osób, które wykazały mniejsze zadowolenie (Murayama 2013). Biorąc pod uwagę badania przeprowadzone na osobach dorosłych, ogólny czas trwania wolontariatu wydaje się być czynnikiem prowadzącym do wzrostu wzmocnienia.

W dłuższej perspektywie czasowej można zaobserwować bardziej rozległe zmiany kognitywne, behawioralne i emocjonalne w porównaniu do wolontariuszy, którzy angażują się w taką działalność wyłącznie krótkoterminowo. Pomiary przeprowadzono w dwóch grupach wolontariuszy pracujących na rzecz indyjskiej organizacji, składającej się z 20 wolontariuszy długoterminowych i 21 wolontariuszy krótkoterminowych. Zmiany kognitywne (zwłaszcza meta-kognitywne) odnoszą się do poprawy w zakresie odkładania na bok własnych interesów, większej świadomości zarówno wpływu własnych działań na przyszłe pokolenia, jak i zmniejszenia uprzedzeń i zmiany w postrzeganiu codziennych problemów. Niektórzy wolontariusze twierdzili, że ich praca może nadawać sens ich życiu.

Zmiany zachowań wiążą się z redukcją agresywnych tendencji, poprawą jakości relacji i ograniczeniem konfliktów w kontaktach międzyludzkich, zwiększonym bezpieczeństwem osobistym w kontekście społecznym oraz większą świadomością praw i obowiązków obywatelskich. Na poziomie emocjonalnym różnice dotyczyły radzenia sobie z negatywnymi emocjami, większej tolerancji wobec frustracji, zadowolenia czerpanego z wolontariatu i większej świadomości pozytywnych emocji (Elias i in. 2016).

Według innego badania, osoby biorące udział w tego typu działaniach rozwinęły ważne umiejętności, na przykład zdolności przywódcze, krytyczne myślenie, umiejętność wchodzenia w interakcje z innymi osobami i radzenia sobie z problemami. Okres wolontariatu związany jest z nabytymi kompetencjami, a także z samopoczuciem postrzeganym indywidualnie (Goodman i Tredway 2016). Wreszcie, w odniesieniu do trzeciego wieku, korzyści płynące z wolontariatu związane są z zachowaniem zdolności poznawczych, które w tym wieku mogą ulec zmniejszeniu. Przegląd Andersona i in. (2014), w ramach którego przeanalizowano 73 badania dotyczące korzyści płynących z działalności wolontariackiej w trzecim wieku, zaprezentował model, w ramach którego działalność wolontariacka zwiększa aktywność społeczną, fizyczną i poznawczą w różnym stopniu w zależności od potrzeb związanych z wolontariatem. Przegląd stawia hipotezę mówiącą, że wzrost aktywności społecznej, fizycznej i poznawczej może poprawić funkcjonowanie poprzez szereg mechanizmów biologicznych i psychologicznych. Dzieje się tak dlatego, że oprócz aktywności kognitywnej, wolontariat wiąże się również z aktywnością fizyczną (wolontariusze są średnio bardziej aktywni fizycznie). W literaturze można także zaobserwować bezpośredni związek ze zmniejszonymi objawami depresji (Blake i in. 2009), a także poprawą zdolności kognitywnych oraz zdrowia mózgu (Erickson i in. 2013). W świetle tych ustaleń ostatecznie sugerują one, że poprawa funkcjonowania społecznego, fizycznego i poznawczego może w rzeczywistości zmniejszyć upośledzenia funkcjonalne i ryzyko wystąpienia demencji.

PODSUMOWANIE: PROCES SCHOLA I PODEJŚCIE OPARTE NA USTAWICZNYM UCZENIU SIĘ PRZEZ CAŁE ŻYCIE

Jeśli wolontariat opiera się na wartościach takich jak altruizm (praca na rzecz innych), wolność (wolny wybór), praca nienastawiona na zysk (nieodpłatność), praca na rzecz powszechnego dobra (interes wspólny), a także zbiorowość (wspólne działanie na rzecz wspólnego celu), może on przynosić skutki zarówno na poziomie indywidualnym, jak i zbiorowym (Halba 2014). Na poziomie psychologicznym i kognitywnym, zarówno wzmocnienie, jak i odporność w procesie wolontariatu może mieć decydujący wpływ zarówno na młodzież, jak i na osoby starsze nadając tym samym sens im życiu – młodym ludziom, którzy czują się zagubieni i pragną budować przyszłość, oraz osobom starszym, które czują, że są obciążeniem dla społeczeństwa. Wszystko to wiąże się z perspektywą zwiększania umiejętności, inteligencji emocjonalnej i rozwiązywania problemów wśród młodzieży, podczas gdy u osób starszych wiąże się to z poprawą ogólnego samopoczucia i umiejętności poznawczych. Na poziomie jednostki i społeczeństwa, młodzież powinna zdobywać doświadczenie w celu zdobywania kompetencji, podczas gdy osoby starsze mają duże doświadczenie, którego nie mogą już wykorzystać jako kompetencji w

celach zarobkowych. Dzięki temu wolontariat staje się miejscem, gdzie pod względem ekonomicznym „podaż” zaspokaja „popyt”. Podaż niewykorzystanych zasobów (oferowanych przez osoby starsze) zaspokaja zapotrzebowanie młodzieży na zasoby i kompetencje. Nie jest to jednak proces jednostronny, gdyż dzięki młodym ludziom seniorzy aktualizują swoje kompetencje i zdobywają nowe doświadczenia. Innymi słowy jest to sytuacja korzystna dla obu stron, w której nie ma już konkurencji, lecz wspólna gospodarka. Dlatego też, biorąc pod uwagę zarówno perspektywę poznawczą i psychologiczną, a także wymiar ludzki i społeczny, wolontariat wnosi bardzo pozytywną wartość dodaną w niwelowanie różnic pokoleniowych.

Belgia: Wspieranie kompetencji w zdywersyfikowanych środowiskach

Wouter Smets, Sofie Peetroons

WPROWADZENIE

Od dziesięcioleci flamandzkie życie kulturalne znane jest z tętniącego życiem środowiska wolontariuszy (Hustinx i in. 2015). We wszystkich aspektach życia kulturalnego obecny był szeroki wachlarz organizacji współpracujących z wolontariuszami. W nastoletnich latach życia większość ludzi dołącza do klubów sportowych, pracuje z młodzieżą lub angażuje się w działalność artystyczną. W środowisku miejskim tego rodzaju tradycyjne organizacje podlegają silnej presji ze strony zjawisk związanych z dużym zróżnicowaniem i dywersyfikacją (Vertovec, 2007). Nowe miejskie organizacje kulturalne są często mniej uporządkowane lub angażują się w mniej tradycyjne działania, takie jak taniec uliczny lub etniczna działalność kulturalna (Schuermans, Oosterlynck, 2017). W ramach tych organizacji działa wiele młodych osób, przede wszystkim w charakterze uczestników, czasem jednak występują też w roli wolontariuszy. Wolontariusze są często rekrutowani spośród uczestników danej organizacji. Utalentowana młodzież często proszona jest pracę wolontariacką, co obniża próg dla tego typu działań. Pomimo faktu, że kultura flamandzka wiąże się z tradycją wolontariatu, próby waloryzacji wolontariatu pod względem formalnych, nieformalnych i pozaformalnych celów edukacyjnych są stosunkowo nowym zjawiskiem. Pionierska praca w tym zakresie została wykonana przez naszego partnera w ramach projektu – JES – w celu stymulowania przechodzenia młodzieży na rynek pracy. Po przedwczesnym zakończeniu nauki trudno jest dotrzeć do społeczności, która często boryka się z bezrobociem i częstymi przypadkami odmowy przyjęcia do pracy. W związku z tym opracowano wiele narzędzi mające na celu docenienie i wykorzystanie talentów młodzieży. Zebrano wiele doświadczeń w celu sformalizowania nauki w ramach złożonych procesów edukacji i kształcenia. Naukę pozaformalną i formalną uznaje się za istotną wartość dodaną dla rynku pracy w sektorze zysku społecznego; jednakże ostatnie zmiany i obserwacje wydają się nie mieć praktycznie żadnego wpływu na sektor edukacji formalnej. Poza ewentualnym wyjątkiem kształcenia w niepełnym wymiarze godzin, związek między szkołami a sektorem zysku społecznego praktycznie nie istnieje. Projekt Schola wypełnia zatem lukę w istniejącej praktyce edukacyjnej.

Projekt Schola realizowany był we współpracy z trzema lokalnymi partnerami: (1) JES, (2) JESPO oraz (3) POLS. JES to skrót od nazwy „Jeugd en stad”, który można przetłumaczyć jako „Młodzież i miasto”. Organizacja ta określa się jako „laboratorium miejskie”, które chce zaangażować się w rozwój talentów młodzieży mieszkającej w miastach. Z racji tego, że JES jako organizacja jest przede wszystkim aktywna w niezwykle zróżnicowanych miastach, takich jak Bruksela, Antwerpia i Gandawa, docelowa grupa odbiorców jest równie zróżnicowana i obejmuje młodych ludzi wywodzących się ze wszystkich możliwych grup etnicznych oraz środowisk społeczno-ekonomicznych. W swojej działalności JES stosuje podejście skoncentrowane na młodzieży w celu zachęcania młodych ludzi do podejmowania obowiązków. Organizacja prowadzi między innymi zajęcia ze sztuk walki, tańca ulicznego i prowadzi zajęcia kulturalne dla młodzieży. JESPO jest lokalną organizacją sportową w Antwerpii, która prowadzi zajęcia sportowe w zakresie wielu dyscyplin sportowych, takich jak między innymi triathlon, sporty siłowe czy polo. Zajęcia są organizowane co tydzień i dostępne dla młodzieży w wieku od 6 do 18 lat. Wszystkie działania są monitorowane przez trenera, który jest wspomagany przez szerokie grono wolontariuszy, w którego skład wchodzi zarówno inne osoby dorosłe, jak i byli uczestnicy zajęć. POLS to sieć szkół średnich w Antwerpii i okolicach, które regularnie współpracują z kolegium uniwersyteckim imienia Karola Wielkiego (Karel de Grote-Hogeschool). Wszystkie rodzaje działań są

organizowane wspólnie w celu stymulowania rozwoju i nauki zarówno na poziomie wydziału kształcenia nauczycieli (KDG), jak i w szkołach ponadgimnazjalnych.

METODA

W latach 2017-2018 przeprowadzono serię wspólnych badań w celu dokładnego przebadania i sprawdzenia podejścia promowanego w ramach programu Schola. W pierwszej kolejności przetestowano pierwszy wynik pracy intelektualnej projektu Schola, a następnie zostały także przeprowadzone badania dotyczące mentoringu. W pierwszej kolejności narzędzie zostało omówione ze specjalistami zewnętrznymi mającymi doświadczenie w zakresie wolontariatu, w szczególności z młodzieżą ze zróżnicowanych środowisk (JES i JESPO). Następnie podejście polegające na walidacji kompetencji nabytych w ramach wolontariatu zostało wdrożone w szkołach ponadpodstawowych, po czym szkoły należące do sieci POLS zostały poproszone o ocenę narzędzia Schola (IO1).

W drugiej fazie opracowano program mentoringu mający na celu przeszkolenie pedagogów w zakresie praktykowania podejścia promowanego w ramach programu Schola. Również w tym przypadku eksperci zewnętrzni zostali poproszeni o ocenę pilotażowej wersji programu szkoleniowego. Następnie nauczyciele związani z siecią POLS zostali poproszeni o przetestowanie szkolenia mającego na celu wypełnienie luki między kształceniem formalnym i pozaformalnym. Szkolenie objęło pedagogów kształcących nauczycieli zrzeszonych w ramach flamandzkiego stowarzyszenia osób kształcących nauczycieli (VELOV), których poproszono o przekazanie informacji zwrotnych i podzielenie się opiniami na jego temat. Koordynatorzy szkół LIEN (odpowiednik gimnazjów) wzięli udział w takim samym szkoleniu. Następnie zebrano informacje zwrotne i opinie przekazane przez wybranych specjalistów zajmujących się coachingiem i wspieraniem studentów na poziomie szkolnictwa średniego.

W celu oceny realizacji projektu Schola opracowano trzy zestawy danych:

- (1) Pedagodzy – przeprowadzono rozmowy i wywiady z trenerami wolontariuszy (edukacja pozaformalna).
- (2) Pedagodzy – przeprowadzono rozmowy i wywiady z nauczycielami w szkołach (edukacja formalna).
- (3) Przeprowadzono rozmowy i wywiady z uczniami zaangażowanymi w wolontariat.

Przeprowadzono osobiste rozmowy zarówno z uczniami, jak i trenerami wolontariuszy. Wywiady z uczestnikami przeprowadzono za pomocą częściowo ustrukturyzowanej listy tematów, aby uzyskać wgląd w ich osobiste obawy, uwagi i odczucia związane z wdrażaniem podejścia promowanego w ramach projektu Schola. Rozmowy i wywiady z nauczycielami w szkołach przeprowadzono w ramach dyskusji w grupach fokusowych, a do prowadzenia dyskusji wykorzystano tę samą częściowo ustrukturyzowaną listę tematów. Opracowano także pisemny raport ze wszystkich wywiadów, rozmów i dyskusji w ramach grup fokusowych. W celu sprawdzenia poprawności zgromadzonych danych, tematy, które pojawiły się w wyniku analizy danych zostały poddane procesowi triangulacji. Przeprowadzono także analizę tematyczną na podstawie zgromadzonych danych.

PROCES SCHOLA W BELGII

W tym rozdziale podsumujemy najważniejsze tematy, które pojawiły się podczas wdrażania podejścia promowanego w ramach programu Schola w Belgii. Jednym z przemyśleń, które łączy wszystkich uczestników projektu jest kwestia pilności kwestii budowania pomostów i połączeń pomiędzy nauką formalną i pozaformalną w bardzo zróżnicowanych środowiskach. Ponadto przedstawiono kilka sugestii mających na celu poprawę i ułatwienie wdrażania podejścia Schola w przyszłości:

TEMAT 1: ZGODA WSZYSTKICH UCZESTNIKÓW DOTYCZĄCA PILNOŚCI TEMATU

Wszyscy uczestnicy osiągnęli porozumienie w kwestii tego, jak ważne jest uznanie przez nauczycieli kompetencji swoich uczniów w ramach kształcenia formalnego, a także nieformalnego i pozaformalnego odbywającego się poza szkołami. Nauczyciele zgodzili się, że potrzebują informacji na ten temat, natomiast pedagodzy – trenerzy wolontariuszy poza systemem szkolnictwa podkreślali, jak wielki czują zaszczyt mogąc pracować na tej podstawie ze swoimi wolontariuszami. Właśnie takie podejście jest cenne zarówno dla uczniów, jak i trenerów. Nauczyciele wspominali także o swoim zainteresowaniu tym, czego ich uczniowie uczą się poza szkołą. Zwyczaj rozmów pomiędzy uczniami a nauczycielami zanika wraz z wiekiem, w szczególności wśród grupy starszych uczniów (od 16 do 18 roku życia), co sprawia, że wiedza nauczycieli na temat wydarzeń poza szkołą jest niewystarczająca.

Jeden z pedagogów pracujący z młodzieżą w klubie triathlonowym podkreślał rolę, której uczą się uczniowie (w wieku 16-18 lat) w jego klubie. Trener wspominał, że zwykle współpracuje z młodzieżą, która organizuje treningi dla najmłodszych sportowców (w wieku 6-14 lat). Pedagog podkreślił, że uczniowie muszą zawsze uczyć się znaczenia i wartości przedsiębiorczości. Często brakuje im bowiem poczucia własnej wartości („przekonania o własnej skuteczności”) wymaganego do tego, by z powodzeniem szkolić te młode osoby, tak aby mogły stać się odnoszącymi sukcesy sportowcami-amatorami. W związku z tym działa on zgodnie z własną dewizą: „Jeśli dasz im skrzydła, będą mogli latać”.

TEMAT 2: WSPÓLNA UWAGA DOTYCZĄCA POTRZEBĘ WSPARCIA

Wszyscy uczestnicy projektu wyrazili obawy dotyczące praktycznego zastosowania narzędzia. Niektórzy wspominają, że sformułowania zawarte w narzędziu brzmią bardzo formalnie. Po pierwsze, studenci i trenerzy zajmujący się wolontariatem wspominają, że nie są zaznajomieni z formalnymi sformułowaniami wykorzystywanym do oceny kompetencji uczniów. Europejskie ramy kompetencji kluczowych mogą stanowić użyteczną podstawę dla tego narzędzia, jednak jego użytkownicy, którzy czują się niepewnie z językowego punktu widzenia wymagają pewnego wsparcia. Niektórzy uczestnicy sugerowali, by wzbogacić narzędzie znakami graficznymi lub obrazkami w celu wsparcia jego użytkowników. Ponadto wykorzystanie konkretnych przykładów lub dodanie obszernego słownika poprawiłoby ich zdolność do stosowania podejścia Schola. Formalny język narzędzia nie stanowi jednak głównego problemu – jest nim przede wszystkim to, w jaki sposób ramy przekładają się na standardy nauczania używane przez nich w szkołach. W zależności od przedmiotu, nauczanie tych standardów jest bardzo specyficzne lub w dużej mierze nieokreślone. Niektóre z nich dotyczą bardzo konkretnych celów nauczania, które nie zawsze są w pełni zgodne z ramami. Inni nauczyciele wspominają, że czują się niepewnie w kwestii przekładania dość niejasnych ram na jeszcze bardziej niejasne standardy oficjalne. W tej kwestii może również być wymagane wsparcie, aby uczynić to narzędzie bardziej praktycznym w użyciu.

Jednym z nauczycieli zaangażowanych w projekt był nauczyciel języka. Trzeba było czasu, aby przekonać go o przydatności podejścia Schola w jego środowisku. Młody człowiek zaangażowany w wolontariat działał w klubie sportowym (w siłowni na świeżym powietrzu). Nauczyciel potrzebował trochę czasu, aby przekonać się o potencjale wolontariatu. Po kilku rozmowach nauczyciel języka zadał uczniowi wyjątkowe zadanie – podczas gdy jego koledzy z klasy mieli wykonać standardowe zadanie z zakresu literatury, uczeń-wolontariusz miał za zadanie napisać samoocenę w oparciu o swoją działalność w ramach wolontariatu.

TEMAT 3: KWESTIA „ODPOWIEDZIALNOŚCI” ZA NARZĘDZIE

W ramach dyskusji i rozmów padło kilka pytań dotyczących osoby odpowiedzialnej za korzystanie z narzędzia. W tradycyjnym ujęciu to nauczyciele ponoszą odpowiedzialność za proces edukacji i w związku z tym mogą być postrzegani jako „motor napędowy” procesu nauczania. Jednak w przypadku wykorzystania narzędzia w ramach projektu Schola ta scentralizowana pozycja nauczyciela może zostać zakwestionowana. Aby dokonać waloryzacji kompetencji rozwijanych przez uczniów poza szkołą konieczne może być wyróżnienie innych „motorów napędowych”. W tym kontekście przede wszystkim pojawia się pytanie dotyczące tego, w jakim stopniu pedagodzy i trenerzy wolontariuszy mają być postrzegani jako uczestnicy procesu uczenia się, a nie jako „dodatkowe motory”. W celu docenienia ich doświadczenia, interesujące może być umieszczenie ich na mniej lub bardziej centralnej pozycji. W zakresie, w którym nauczyciele są przygotowani na taką decentralizację procesu edukacji, ten ostatni pomysł może przynieść pozytywne skutki, ponieważ jednym z jego rezultatów może być zmniejszenie obciążenia pracą.

Oprócz decentralizacji poczucia odpowiedzialności za proces uczenia się na myśl przychodzą także sami uczniowie. Wielu ekspertów zajmujących się edukacją podkreśla znaczenie „umiejętności samoregulacji” uczniów w procesie uczenia się (Zimmerman, 1990). Należy zatem omówić to, w jakim stopniu uczniowie są gotowi do odgrywania kluczowej roli w procesie uczenia się. Opierając się na tym pytaniu o odpowiedzialność za stosowanie narzędzia, wybrano je przede wszystkim z myślą o osobach zawodowo zajmujących się edukacją w szkołach (nie nauczycieli, ale przede wszystkim trenerów skupiających się na dobrym samopoczuciu uczniów). Określono ich mianem pośredników, których celem jest zachęcanie uczniów do zaangażowania się w podejście promowane w ramach programu Schola.

TEMAT 4: SUGESTIA DOTYCZĄCA SZERSZEGO WYKORZYSTANIA NARZĘDZIA

Kilku nauczycieli wyraziło zaniepokojenie faktem, że projekt Schola koncentruje się w niewielkim stopniu na ograniczaniu zjawiska przedwczesnego kończenia nauki. Znacznie większe poparcie zyskała możliwość kontekstualnego wykorzystania tego narzędzia do stymulowania sukcesu w szkole, bez względu na pochodzenie uczniów. Żadna osoba wśród uczestników i uczestniczek spotkania nie zakwestionowała tego, jak ważna jest walka ze zjawiskiem przedwczesnego kończenia nauki. Pomimo to, front walki na rzecz stymulowania sukcesu w szkole jest jednak dużo bardziej rozległy, a co za tym idzie, możliwości wykorzystania narzędzia Schola mogą być równie rozległe.

Jedna z nauczycielek zaangażowanych w projekt podniosła kwestię szerszej przydatności tego podejścia. Jej zdaniem wykorzystanie kompetencji zdobytych przez uczniów w ramach wolontariatu było zbyt ograniczone. Zastanawiała się, czy inne działania inne niż wolontariat mogą być również postrzegane jako istotne źródła rozwoju kompetencji. W ten sposób byłaby również możliwa ich walidacja za pomocą wyników intelektualnych programu Schola. Nauczycielka przedstawiła przy tym przykład młodej dziewczyny, która była bardzo zaangażowana w opiekę nad młodszymi braćmi i siostrami w domu. Z technicznego punktu widzenia działalności tej nie można uznać za działalność wolontariacką. Wielu uczestników zgodziło się jednak z tym, jak ważne jest uznanie wartości dodanej tych doświadczeń dla tej dziewczyny. Poprzez walidację jej doświadczeń i połączenie ich z nauką formalną można podjąć ważne kroki w celu wspierania sukcesu w szkole wielu młodych ludzi, którym grozi możliwość przedwczesnego zakończenia nauki szkolnej.

Podczas rozmów wspomniano o dwóch potencjalnych dodatkowych możliwościach zastosowania narzędzia. Przede wszystkim narzędzie miaoby być stosowane w przypadku studentów, którym nie

zagrożają niepowodzenia w nauce. Niektórzy uczestnicy sugerowali, że uczniowie biorący udział w wolontariacie to rzadko uczniowie, którym grozi niepowodzenie w nauce, w związku z czym użyteczne może być poszerzenie docelowego kręgu odbiorców narzędzia. Po drugie, wielu uczniów wykazuje skrajnie różne zachowania w szkole i poza nią. Dotyczy to zarówno wolontariatu, jak i pracy z młodzieżą, klubów sportowych... Potencjalnie, tego rodzaju zaangażowanie w życie społeczne może być również doceniane i waloryzowane przez nauczycieli i pedagogów (w przypadku uczniów niebędących wolontariuszami i osób zagrożonych niebędących uczniami).

Wspólną obawą wymienianą przez użytkowników metody Schola w Belgii było ryzyko wystąpienia tzw. efektu św. Mateusza (Perc, 2014). Efekt ten zakłada, że korzyści płynące z działań nie dotrą do grupy docelowej, lecz zamiast tego trafią do uprzywilejowanych jednostek, które nie potrzebują tych działań. W przełożeniu na podejście promowane w ramach programu Schola, specjaliści w dziedzinie edukacji obawiają się przede wszystkim tego, że uczniowie zagrożeni niepowodzeniem w nauce i przedwczesnym zakończeniem nauki często nie spełniają w pełni kryteriów stawianych przez wolontariaty, z tego powodu potencjalne korzyści płynące z tego podejścia mogą nie dotrzeć do odpowiednich grup docelowych. Z tego względu lepsze rezultaty może przynieść zastosowanie podejścia promowanego w ramach programu Schola w odniesieniu do szerszych grup zagrożonych studentów w celu wspierania ich sukcesów – zarówno w nauce, jak i osobistych.

TEMAT 5: WYZWANIE ZWIĄZANE Z UŻYCIEM NARZĘDZIA W SPOSÓB POWIĄZANY

Wykorzystanie narzędzia Schola (IO1) zostało przetestowane przede wszystkim w bezpośredni sposób, w celu poprawy relacji między nauczycielami i pedagogami – trenerami, jednak odbyło się to w sposób jednokierunkowy. Pomimo to, główną ideą narzędzia jest stymulowanie powiązanych relacji, w których nauczyciele działający po obu stronach procesu używają go w celu komunikacji. Cel ten nie został osiągnięty.

PODSUMOWANIE

Podejście promowane w ramach programu Schola stanowi ważne wyzwanie dla nauczania i uczenia się w Belgii. Obecny program nauczania jest silnie skoncentrowany na nauce formalnej. Program Schola stawia jednak przed nauczycielami wyzwania związane z łączeniem nauki formalnej i pozaformalnej. Walidując kompetencje nabyte poza szkołą, nauczyciele zamierzają znaleźć nowe i innowacyjne sposoby na rewaloryzację potencjału uczniów, a tym samym wspierać sukcesy szkolne młodych ludzi, którym grozi niepowodzenie w nauce. Przyjmując takie podejście, szkoły mogą zapobiegać zjawisku przedwczesnego kończenia nauki.

Nadal jednak istnieją poważne wyzwania stojące na drodze wdrożenia podejścia Schola i dalszego rozpowszechnienia stosowania związanych z nim narzędzi w kraju. Istotnym pytaniem jest na przykład to, w jaki sposób możemy zmotywować nauczycieli do przyjęcia takiego podejścia. Zauważono, że motywacja nauczycieli do zaangażowania się w to podejście jest niezbędnym czynnikiem sukcesu, który może zarówno sprzyjać, jak i utrudniać jego wdrożenie. Ponadto uznano, że kolejnym kluczowym czynnikiem sukcesu jest także dostosowanie podejścia do istniejącego programu nauczania. Narzędzie Schola (IO1) jest koncepcyjnie oparte na Europejskich Ramach Kompetencji Kluczowych. Wielu pedagogom trudno było jednak uznać praktyczne kompetencje nabyte przez nauczającą przez nich młodzież w ramach wolontariatu i przełożyć je na terminologię stosowaną w ramach europejskich. Dlatego uważamy, że do dalszego rozpowszechniania wypracowanego podejścia potrzebny jest stały i ustawiczny rozwój zawodowy nauczycieli. Potrzebne są przemyślane sposoby wsparcia, które powinny ułatwić wykorzystanie ram kompetencji kluczowych w krajowych programach nauczania.

Włochy: Wolontariat jako sposób wspierania na całe życie

Federico Batini, Marco Bartolucci, Alberto Santoro

WPROWADZENIE

Pracownia Pedagogiki Eksperymentalnej od lat zajmuje się przeciwdziałaniem dyspersji szkolnej. Z tego powodu grupa działa na wielu różnych poziomach w empiryczny i eksperymentalny sposób. W ciągu ostatnich dziesięciu lat badania koncentrowały się na tym, w jaki sposób możemy rozwiązać problem przedwczesnego kończenia nauki (ang. Early School Leaving – ESL) (Batini i in., 2017, Bartolucci i Batini 2016) poprzez wdrożenie aktywnego nauczania kompetencji – w jaki sposób tego rodzaju nauczanie może wpłynąć na efekty uczenia się u uczniów, ale także w wymiarze psychologicznym i poznawczym (Batini, Bartolucci i De Carlo 2017, 2018) oraz w jaki sposób głośne czytanie może pomóc w upodmiotowieniu jednostek (Batini, Toti, Bartolucci 2015) od przedszkola przez wszystkie etapy życia, a nawet w życiu osób starszych doświadczających patologicznych problemów poznawczych (Batini, Toti, Bartolucci 2016).

We Włoszech średni wskaźnik przedwczesnego kończenia nauki wynosi około 17,6 %, co stanowi znaczące przekroczenie celu określonego w strategii „Europa 2020”, tj. 10%. 15% młodzieży w wieku 18-24 lat nie posiada żadnych kwalifikacji ani wykształcenia powyżej poziomu gimnazjum. Wskaźniki nie są zrównoważone w całym kraju – na północy niektóre regiony, takie jak Wenecja Euganejska osiągnęły już cel (8%), podczas gdy na południu w niektórych regionach, na przykład na Sycylii i Sardynii, wskaźnik ten wynosi 24 %. Około 5,5 mln młodych ludzi w wieku od 18 do 24 lat nie ukończyło szkoły średniej i nie bierze udziału w dalszym kształceniu ani przygotowaniu do pracy. Średnia stopa bezrobocia wśród osób, które przedwcześnie zakończyły naukę, wynosi 40,1% w porównaniu z ogólnym wskaźnikiem bezrobocia wśród młodzieży w Europie, który wynosi 23,2%. Przeciwdziałanie zjawisku przedwczesnego kończenia nauki jest ważnym krokiem w kierunku poprawy szans młodych ludzi i wspierania inteligentnego, trwałego wzrostu gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu. W ramach projektu Schola zorganizowaliśmy działania w zakresie „alternatywnego kształcenia i szkolenia” (obowiązkowe staże) dla uczniów szkół średnich, połączone ze zdobywaniem wiedzy i umiejętności w ramach wolontariatu. Jednym z celów projektu Schola jest opracowanie narzędzia – portfolio dla nauczycieli szkolnych i specjalistów (związanych ze stowarzyszeniami lub władzami lokalnymi) mające zastosowanie poza szkołą, wspierające ich w ocenie umiejętności i kompetencji nabytych przez młodzież dzięki wolontariatowi. W ten sposób będzie możliwe dalsze zwiększanie kompetencji w szkole w celu zapobiegania dyspersji szkolnej. Rozpoczynając od tego celu, zbadano szczególny rodzaj alternatywnego kształcenia i przygotowania do pracy zawodowej, które nie koncentruje się na konkretnych umiejętnościach zawodowych, lecz na rozwoju zarówno przekrojowych kompetencji i umiejętności, jak i zdolności do nawiązywania relacji z innymi ludźmi.

PIERWSZY ROK DOŚWIADCZENIE W PERUGII: INNY MODEL "ALTERNATYWNEGO KSZTAŁCENIA I PRZYGOTOWANIA ZAWODOWEGO"

W ścisłej współpracy z Liceo Pieralli w Perugii i Stowarzyszeniem LaAV (Czytanie na Głos) wdrożyliśmy model, w którym godziny alternatywnego kształcenia i szkolenia, przeznaczone dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych, odbywały się w ramach wolontariatu.

Przed rozpoczęciem wolontariatu odbyło się osiem spotkań szkoleniowych, których celem było przygotowanie uczniów do działań, w których mieli brać udział w dalszej kolejności. Podczas pierwszego spotkania, 18 uczniów i 6 nauczycieli Liceo Pieralli zapoznało się z projektem Schola, jego

celami i zadaniami, jak również rolą i działalnością Stowarzyszenia LaAV. Druga część spotkania koncentrowała się głównie na działalności wolontariackiej, w której uczniowie brali udział w późniejszym czasie. Wychodząc od wstępnej refleksji nad znaczeniem wolontariatu jako zasobu społecznego i osobistego, Katedra Pedagogiki Eksperymentalnej wraz z wolontariuszami Stowarzyszenia LaAV przygotowała ścieżkę szkoleniową dla studentów, skoncentrowaną przede wszystkim na technikach czytania na głos w miejscu publicznym (w tym na narządach mowy, dykcji, czytaniu ekspresyjnym), podejściu do wolontariatu na oddziałach pediatrycznych szpitali, a także na skutkach oraz kognitywnych i emocjonalnych korzyściach czytania na głos dla słuchaczy.

Po tym etapie przygotowawczym studenci rozpoczęli swoje doświadczenie z alternatywnym przygotowaniem do pracy i edukacją wraz z wolontariuszami Stowarzyszenia LaAV, zajmując się czytaniem na głos dla dzieci, osób starszych i swoich rówieśników. Sami uczestnicy uznali swoje przygotowanie za odpowiednie; ze względu na zakłopotanie za trudny uznali oni jedynie czas, w którym mieli czytać na głos dla swoich rówieśników, ponieważ czuli się przez nich osądzeni i oceniani. Po jakimś czasie uczestnikom udało się przezwyciężyć trudności i i poprosili o zorganizowanie w swojej szkole tzw. *flash mobu* – spontanicznego wydarzenia związanego z czytaniem na głos, które było naprawdę udane.

Po zakończeniu tego działania otwarta debata pozwoliła na zebranie informacji zwrotnych i opinii zarówno od uczniów, jak i wszystkich zainteresowanych stron: nauczycieli, wolontariuszy Stowarzyszenia LaAV, pedagogów i profesjonalistów. Wyrażone opinie i poglądy zostały zebrane zarówno podczas szkoleń dla nauczycieli, jak i na krajowym seminarium na temat projektu Schola oraz za pomocą kwestionariusza internetowego. Informacje te pozwoliły na ulepszenie narzędzia, które zostało sfinalizowane na poziomie europejskim w ramach projektu Schola. Powszechnym przekonaniem było to, że udział w wolontariacie może umożliwić uczniowi nabycie umiejętności obywatelskich i przekrojowych kompetencji, które mogą być cenne w szkolnym programie nauczania, a zwłaszcza w ramach alternatywnego przygotowania do pracy zawodowej i kształcenia. Pojawiły się także pozytywne uwagi na temat narzędzia umożliwiającego nauczycielom i pedagogom gromadzenie informacji potrzebnych do oceny nie tylko doświadczeń uczniów w ramach wolontariatu, ale również nabytych kompetencji. Opinie studentów były w stu procentach pozytywne, bez żadnych wyjątków.

WYNIKI DOŚWIADCZEŃ W ZAKRESIE RELACJI, RADZENIA SOBIE Z PROBLEMAMI I POSTRZEGANIA WŁASNEJ SKUTECZNOŚCI PRZEZ UCZNIÓW

Oprócz wyżej wymienionych działań, Pracownia Pedagogiki Eksperymentalnej Uniwersytetu w Perugii opracowała plan eksperymentalny mający na celu empiryczną i obiektywną ocenę możliwego wpływu na samorozwój wynikającego z wolontariatu. Zakłada się, że dzięki takiemu doświadczeniu uczniowie mogą nie tylko nabywać nowe umiejętności i kompetencje, ale także rozwijać pewne wymiary osobiste, które są niezbędne w życiu oraz w szkole, takie jak odporność, radzenie sobie z problemami, motywacja czy poczucie własnej skuteczności. Aby zweryfikować to założenie, 18 uczniów Liceo Pieralli, którzy zdecydowali się wziąć udział w programie alternatywnego nauczania i przygotowania do pracy zawodowej w ramach wolontariatu wzięło udział w badaniach przed rozpoczęciem i po zakończeniu wolontariatu. W celu zmierzenia wspomnianych wyżej wymiarów przeprowadzono następujące badania: **RPQ** (Laudadio i in., 2011) w celu pomiaru odporności; skrócony kwestionariusz **COPE** (Carver 1997) dotyczący radzenia sobie ze stresem; a także **AMOS** (De Beni i in., 2003) w celu oceny zdolności do nauki, stylów poznawczych, emocjonalnych i motywacyjnych czynników uczenia się; **ocena skali potrzeb, wartości i własnej skuteczności** w celu analizy postrzegania poczucia własnej skuteczności przez uczestników w odniesieniu do aktywności zawodowej (nawet w przyszłości), poszukiwania pracy i radzenia sobie ze złożonymi problemami. Badanie obejmowało również grupę kontrolną składającą się z uczniów innych klas tego samego liceum, którzy wzięli udział w „tradycyjnym” programie

alternatywnego nauczania i przygotowania do pracy zawodowej. Wyniki grupy eksperymentalnej wskazują na statystycznie istotny wzrost wyników w następujących wymiarach:

- *płynność w relacjach*: zdolność do nawiązywania relacji z innymi i zwracania się o pomoc, utrzymywania dobrych relacji i radzenia sobie z konfliktami międzyludzkimi.
- *ekspresja*: zdolność do okazywania uczuć.
- *korzystanie z instrumentalnego wsparcia*: tendencja do polegania na radach i pomocy innych osób w trudnych sytuacjach.

Ponadto dane liczbowe wykazują pozytywną (choć statystycznie nieistotną) tendencję w odniesieniu do:

- *reintegracji po stracie*: w sytuacjach, gdy jednostki po traumatycznych przeżyciach nie mają motywacji i nadziei na przyszłość oraz nie wykorzystują potencjału i zdolności, które są potrzebne do przezwyciężenia traumy.
- *reintegracji dysfunkcyjnej*: w sytuacjach, gdy dana osoba w nieodpowiedni sposób radzi sobie z problemami, na przykład poprzez zażywanie narkotyków lub nadużywanie alkoholu, lub poprzez stosowanie destruktywnych zachowań, które zastępują stawianie czoła przeciwnościom losu.
- *dojrzałości emocjonalnej*: umiejętności radzenia sobie w stresujących sytuacjach; radzenia sobie z przeszkodami; samokontroli w trudnych sytuacjach i w przypadkach trudnych wydarzeń.
- *tolerancji na frustrację*: zdolności do tolerowania i radzenia sobie z typowymi dla poszukiwania pracy trudnościami lub niepowodzeniami.
- *integracji relacyjnej*: zdolności do interakcji z nowo poznanymi osobami poprzez poszanowanie ich kompetencji, jak również do zwracania się o radę do osób bardziej doświadczonych.
- *dyspozycyjności relacyjnej*: umiejętności zarządzania siecią relacji w miejscu pracy, w szczególności we współpracy ze współpracownikami i przełożonymi, a także z klientami; dotyczy to również zdolności do pracy z osobami o innym charakterze.
- *zaangażowania*: zdolności do organizowania i wykonywania zadań wymaganych do skutecznej pracy, punktualnego osiągnięcia celów oraz poznawania nowych metod.
- *teorii inteligencji, zaufania do inteligencji i osobowości*.

Innymi słowy, studenci, którzy wzięli udział w alternatywnym przygotowaniu do pracy zawodowej i nauce w ramach wolontariatu rozwinęli swoje zdolności relacyjne i umiejętności w zakresie radzenia sobie z problemami oraz poprawili postrzeganie własnej skuteczności w odniesieniu do różnych aspektów (emocjonalnego, relacyjnego, meta-kognitywnego, organizacyjnego, itd.).

DRUGI ROK

W drugim roku zorganizowano cykl spotkań przewidzianych jako mentoring dla pedagogów – nauczycieli w szkołach oraz specjalistów działających poza szkołami, którego celem było wsparcie ich we wdrożeniu narzędzia opracowanego w ramach projektu Schola, stanowiącego rezultat działań i badań prowadzonych w pierwszym roku. W ramach upowszechniania wiedzy powstały dwa artykuły, które zostały przesłane do jednego z pism krajowych i jednego międzynarodowego czasopisma naukowego (Batini i Bartolucci 2018, Batini, Bartolucci i Santoro 2018). Mentoring skierowany do specjalistów został zorganizowany w oparciu o połączenie treści teoretycznych i praktycznych, począwszy od wprowadzenia dotyczącego dyspersji szkolnej i przedwczesnego kończenia nauki.

Pedagodzy i nauczyciele uczestniczący w spotkaniu wysłuchali również objaśnienia oficjalnych strategii ukierunkowanych na zapobieganie i przeciwdziałanie tym zjawiskom, a także ich szczególną rolę, wraz z dogłębną analizą różnych rodzajów uczenia się (formalnego, nieformalnego i pozaformalnego). Działania te zostały połączone z alternatywnym przygotowaniem zawodowym i kształceniem uczniów trzech szkół średnich – Liceo Scientifico „Galileo Galilei” w Perugii, Liceo Scientifico w Città della Pieve oraz Liceo Pieralli w Perugii. W porównaniu z rokiem poprzednim w projekt zaangażowała się większa liczba stowarzyszeń wolontariackich. Od stycznia do kwietnia 2018 roku zorganizowano pięć spotkań skierowanych zarówno do wolontariuszy ze stowarzyszeń, a także nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych. Spotkania miały również na celu debatę na temat drugiego wyniku pracy intelektualnej projektu oraz zebranie informacji zwrotnych i opinii uczestników, natomiast uczniowie uczestniczący w programie przeszli szkolenie dotyczące wolontariatu przed podjęciem działań w ramach alternatywnego przygotowania do pracy zawodowej i kształcenia.

Zaplanowano badanie wymiaru psychologicznego i kognitywnego uczniów, jak również badanie wymiaru poczucia własnej skuteczności pedagogów oraz badanie przekrojowe. W maju 2018 roku odbyło się seminarium na temat zgromadzonych i przeanalizowanych danych. W działaniach odbywających się w ramach drugiego roku projektu Schola uczestniczyły 22 organizacje wolontariackie reprezentujące szeroki przekrój sektorów, między innymi organizacje opieki zdrowotnej, organizacje zajmujące się postępowaniem społecznym, organizacje środowiskowe, organizacje młodzieżowe i dziecięce, organizacje zajmujące się prawami obywatelskimi, organizacje LGBT, organizacje działające w zakresie migracji, organizacje zajmujące się ochroną osób starszych i wiele innych.

PODSUMOWANIE

W ramach projektu przygotowano i przeprowadzono ankietę internetową. Ponadto przez cały okres trwania projektu organizowano i przeprowadzano debaty, w ramach których odbyły się burze mózgów i dyskusje pomiędzy stronami zainteresowanymi oraz pedagogami zaangażowanymi w projekt. Dodatkowo w ramach każdej sesji badań zostały przeprowadzane debaty i dyskusje, a także ankiety przygotowane przez grupę badawczą. Powstałe portfolio jest uważane za jasne i dostępne narzędzie o odpowiedniej długości, służące do dostarczania istotnej wiedzy, które może być użyteczne nawet w ramach połączonego programu zawodowo-naukowego. Portfolio znalazło się w ogniu krytyki w związku z brakiem precyzyjnych wytycznych – procesu, który pomógłby nauczycielom w określaniu kompetencji nabytych przez uczniów, a także za brak ujednoznaczenia terminologicznego wspierającego rozumienie samego instrumentu. Warto zauważyć, że wszyscy pedagodzy wyrazili rzeczywistą potrzebę posiadania precyzyjnych wytycznych, nie dlatego, że narzędzia wdrożone w ramach projektu Schola nie są użyteczne, ale z powodu braku precyzyjnych wytycznych kontekście włoskiego systemu nauczania. We Włoszech certyfikacja umiejętności, choć obowiązkowa w szkole i poza nią, nadal nie znajduje odzwierciedlenia w oficjalnych wytycznych ministerstwa, które są niewystarczające, a także we wspólnej (ustandaryzowanej) metodzie funkcjonalnej. W tym kontekście procesy i metody wdrożone w ramach realizacji projektu Schola spotkały się z niezwykle pozytywnym przyjęciem. Wszystkie zaangażowane osoby podkreślały znaczenie i potencjał projektu w zakresie dostarczania wspólnych metod na poziomie europejskim pozwalających na wspieranie pedagogów i wspomaganie ich dzięki ustrukturyzowanym narzędziom i metodom we wdrażaniu ścieżek funkcjonalnych pozwalających wspierać uczniów w szkole i poza szkołą.

Podczas dyskusji z pedagogami i nauczycielami szczególnie interesująca była jedna wypowiedź nauczyciela:

– Istnieje prawdziwa, głęboka przepaść między dyrektywami (nie tylko europejskimi, ale przede wszystkim krajowymi) a ich wdrażaniem – wyjaśnił.

– Niektóre kompetencje, które odpowiadają czterem podstawowym kompetencjom określonym we wspólnych ramach europejskich dotyczącym ośmiu kompetencji kluczowych, są skutecznie „chronione” i pielęgnowane przez system szkolny.

Kompetencje, o których mówił wspomniany nauczyciel to „Porozumiewanie się w języku ojczystym”, „Porozumiewanie się w językach obcych”, „Kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne” oraz „Kompetencje informatyczne”. Są to kompetencje, które są w dużym stopniu związane z programem nauczania. Kontynuując, nauczyciel wspomniał, że:

– Są one obecne niemal wyłącznie na papierze, nie istnieje bowiem żaden sposób konkretnego i skutecznego wdrożenia kompetencji, które odpowiadają kompetencjom „przekrojowym” ujętych we wspólnych ramach europejskich: „umiejętności uczenia się”, „kompetencjom społecznym i obywatelskim”, „inicjatywie i przedsiębiorczości”, a także „świadomości i ekspresji kulturalnej”.

W kontekście czterech pozostałych kluczowych umiejętności pedagogzy konstatują, że nawet jeśli na papierze mają do zrealizowania program i cele dydaktyczne, to w rzeczywistości muszą także stawić czoła problemom organizacyjnym systemu, który nie zapewnia możliwości jego realnej realizacji.

– W przypadku matematyki i przedmiotów ścisłych oraz kompetencji technicznych robimy coś w związku z tym w szkole, natomiast w przypadku czterech kompetencji przekrojowych nauczyciele nie mają przykładów, przez co uważają, że brakuje świadomości, aby ich wspierać, nawet jeśli wiedzą, że powinni je wdrażać. W podejściu realizowanym w ramach programu Schola znajdują się wreszcie jasne i wyraźne informacje, które mogą służyć jako praktyczne wytyczne...